

ΑΧΙΛΛΕΩΣ Γ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ

Σχολή ψαλτικῆς στὴν Αἴγινα καὶ ιερατικὴ σχολὴ
στὸν Πόρο ἐπὶ Καποδίστρια

Πρωτογενεῖς παρατηρήσεις μὲ ἀφορμὴ ἓνα «πανηγυρικό»*

α'. Ἀντὶ προοιμίου

«**Εἰς** οἰωνὸς ἄριστος. Ἀλλὰ τίς ἔβαλεν εἰς πράξιν τὴν συμβουλήν τοῦ
θειοτάτου ἀρχαίου ποιητοῦ; Ἐκ τῆς παρούσης ἡμῶν γενεᾶς τίς
ἠμύνθη περὶ πάτρης;

» Ἡμύνθησαν περὶ πάτρης οἱ ἄστοργοι πολιτικοί, οἱ ἐκ περιτροπῆς μη-
τροὶ τοῦ ταλαιπώρου ὠρφανισμένου Γένους, τοῦ στειρεύοντος πρὶν καὶ
ἠτεχνωμένου δεινῶς σήμερον;

» Ἀμυνα περὶ πάτρης δὲν εἶναι αἱ σπασμωδικαὶ κακομελέτητοι καὶ κα-
κοσύντακτοι ἐπιστρατεῖαι, οὐδὲ τὰ σκωριασμένης ἐπιδεικτικότητος θωρη-
κτά. Ἀμυνα περὶ πάτρης θὰ ἦτο ἡ εὐσυνειδήτος λειτουργία τῶν θεσμῶν,
ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή, ἡ χρηστὴ διοίκησις, ἡ καταπολέμησις τοῦ ξένου ὕλισμοῦ
καὶ τοῦ πιθηκισμοῦ, τοῦ διαφθείραντος τὸ φρόνημα καὶ ἐκφυλίσαντος σή-
μερον τὸ ἔθνος, καὶ ἡ πρόληψις τῆς χρεοκοπίας.

» Τίς ἠμύνθη περὶ πάτρης;

» Καὶ τί πταίει ἡ γλαυῆ, ἡ θρηνοῦσα ἐπὶ ἐρείπιων; Πταίουں οἱ πλάσαν-
τες τὰ ἐρείπια. Καὶ τὰ ἐρείπια τὰ ἔπλασαν οἱ ἀνίκανοι κυβερνήται τῆς
Ἑλλάδος»¹.

* Τὸ παρὸν κείμενο ἐξεφωνήθη στὸν ἱερό μητροπολιτικὸ ναὸ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου
Αἰγίνης, ὡς «Λόγος Πανηγυρικός ἐπὶ τῇ ἐθνικῇ ἐπετείῳ τῆς 25ης Μαρτίου», κατὰ τὸ ἔτος
1997. Ἐδῶ δημοσιεύεται, ἀρμοδίως ὑπομνηματισμένο, ὡς καλὴ —εὐελπιστοῦμε— ἀπαρχὴ
τῶν σχετικῶν μελετημάτων τοῦ ἀρτιπαγοῦς περιοδικοῦ μας Ἡ Αἴγιναία.

1. Βλ. Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, «Οἰωνός», εἰς Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη Ἄπαντα,
τόμος πέμπτος (κριτικὴ ἔκδοσις Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος), [Ἀθήνα 1988], σσ. 253-254.

Οἱ ἀνωτέρω —δηκτικοὶ ἐν πολλοῖς— λόγοι Ἀλεξάνδρου τοῦ Παπαδιαμάντη, γνησίου τέκνου τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ποῦ «κατὰ τὰς πανεκλάμπρους ἡμέρας» —ὡς ἡ σημερινή— ἐσυνήθιζε «νά ὑμνῇ μετὰ λατρείας τὸν Χριστόν, νὰ περιγράφη μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ ζωγραφῇ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἑλληνικὰ ἦθη»², ὁμοιάζουν —ἀλλοίμονον— ἄκρως ἐπίκαιροι.

Σήμερα —παρὰ τὸ «πανευφρόσυνον» τῆς ἡμέρας, ὅπου ὁ νοῦς δικαίως στρέφεται στὴν ἀγομένη διπλῆ ἑορτῆ, τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας»³ καὶ τῶν εὐκλεῶν ἀγώνων τῆς ἐθνικῆς παλιγεννεσίας—, ἡ σφριγῶσα τὰ στήθη καὶ ἀναπτεροῦσα τὸ ἠθικὸν τῶν πανελλήνων ὑπερηφάνεια γιὰ τὴν θαυμαστὴ ἀποτίναξη τοῦ δουλικοῦ ζυγοῦ καὶ τὴν παλινόρθωση τοῦ Γένους, δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ σκιάσῃ τὸ ἐπιτακτικὸν αἶτημα τῶν καιρῶν· αἶτημα «ἐπανευαγγελισμοῦ», οὐσιαστικῶς, στὰ νάματα τῆς ἑλληνορθόξου παραδόσεως, στὶς διαχρονικὲς ἀξίες καὶ τὰ παιδευτικὰ ἰδεώδη τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἐνώπιον παρομοίου αἰτήματος, ἀβιάστως καὶ συνειρμικῶς ὁ λογισμὸς ὁδηγεῖται σήμερον σ' ἓνα κατ' ἐξοχὴν φορέα τοιοῦτου ἐπανευαγγελισμοῦ, στὸν πρῶτο Κυβερνήτη τῆς Χώρας Ἰωάννη Καποδίστρια, παραλλήλως δὲ καὶ στὶς εὐλογημένες μας νήσους τοῦ Σαρωνικοῦ, τὴν Αἴγινα, τὸν Πόρο, τὴν Ὑδρα, τὶς Σπέτσες, οἱ ὁποῖες —μετὰ μάλιστα τὴν ἀποφασιστικῆς σημασίας συνδρομὴ τους στὸν ἀγῶνα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους— ἀπετέλεσαν, δίχως ὑπερβολή, τὸ βασικὸν θέατρον τοῦ ἐπανευαγγελισμοῦ τοῦ Γένους κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη συστάσεως τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους⁴.

2. Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, «Λαμπριάτικος ψάλτης», εἰς Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη Ἄπαντα, τόμος πέμπτος (κριτικὴ ἔκδοσις Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος), [Ἀθήνα 1982], σ. 517.

3. Ἡ διατύπωση εἰλημμένη αὐτολεξεῖ ἐκ τοῦ «Συναξαρίου» τῆς εἰκοστῆς πέμπτης τοῦ μηνὸς Μαρτίου.

4. Βλ. ἐνδεικτικῶς: Χρήστου Γ. Κωνσταντινοπούλου, Ἡ Αἴγινα στὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια, Ἀθήνα 1968. Ἐλένης Ε. Κούκου, Ὁ Καποδίστριας καὶ ἡ Παιδεία (1827-1832). Β' Τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα τῆς Αἴγινης, τέταρτη ἐπανέκδοσις, Ἀθήνα 1992. Αἰκατερίνης Κορδούλη, «Τὸ ἀρχεῖο τοῦ ὄρφανοτροφείου Αἴγινης τῆς ΕΒΕ. Πρόδρομη ἀνακοίνωσις», Πρακτικὰ τοῦ Β' Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν (Πάτραι, 25-31 Μαΐου 1980), τόμος τρίτος, Νέος Ἑλληνισμός, ἐν Ἀθήναις 1981-1982, σσ. 401-432. Γιάννη Κοκκώνα,

Ἐπιτραπῆ ἐδῶ ἢ εἰδικώτερη ἀναφορὰ σὲ δύο κυρίως τομεῖς τοῦ ἐν λόγῳ ἐπανευαγγελισμοῦ, πού ἀναντιρρήτως συνιστοῦν ἐν ταυτῶ τοῦς «ἐστῶτες φθόγγους» τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς τοῦ ἐξονομασθέντος Κυβερνήτου⁵. Ὁ λόγος θὰ περιστραφῆ δι' ὀλίγων στήν πρώτη σχολή ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καί τὴν πρώτη ἐκκλησιαστικὴ (ἱερατικὴ δηλαδή) σχολή τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, πού ὑπὸ τὴν αἰγίδα καί τὴν ἀνύστακτη μέριμνα τοῦ Κυβερνήτου ἐλειτούργησαν εὐδοκίμως στήν Αἴγινα καί τὸν Πόρο ἀντιστοίχως, κατὰ τὰ ἔτη 1827 ἕως 1831.

6'. Περὶ τῆς πρώτης σχολῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος⁶

Ἡ ἀγάπη πού παλαιόθεν ἔτρεφαν οἱ Αἰγινῆτες γιὰ τὴν μουσικὴ εἶναι ἀναμ-

Οἱ μαθητὲς τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου (1830-1834), Ἀθήνα 1997, ὅπου καί πλούσια περαιτέρω βιβλιογραφία.

5. Γενικώτερα γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τοῦ Καποδίστρια ὁ ἐνδιαφερόμενος ἀναγνώστης παραπέμπεται ἐνδεικτικῶς στὶς ἀκόλουθες μελέτες (ὅπου καί πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία): Ἐμμανουὴλ Ἰ. Κωνσταντινίδου, Ἰωάννης Καποδίστριας καί ἡ ἐκκλησιαστικὴ του πολιτικὴ. Ἐπὶ τῇ 200ετηρίδι ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του (1776-1976), φωτοτυπικὴ ἐπανεκδόσις, Ἀθήναι 1990. Τοῦ ἰδίου, Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας θεμελιωτὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδύσεως, Ἀθήναι 1976. Ἰωάννη Β. Τσάγκα, Ἡ θρησκευτικὴ ἀγωγή στὸ ἐκπαιδευτικὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια, Ἀθήναι 1992.

6. Σημειωτέον ὅτι ὁ γράφων, μὲ ἀφορμὴ μιὰν ἐτοιμαζομένη εἰδικὴ μουσικολογικὴ μονογραφία γιὰ τὴν προσωπικότητα Γεωργίου τοῦ Λεσβίου, ἀσχολεῖται ἀπὸ καιροῦ μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν λόγῳ σχολῆς [πρβλ. καί Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, Ἡ ψαλτικὴ τέχνη στήν Αἴγινα. 1. Εὐάγγελος Χ. Μαρίνης (1890-1977), Ἀθήναι 1995, σσ. 11-14]· ὡς ἐκ τούτου, συντόμως θὰ κοινοποιηθῆ καί ὁ προσήκων, πλέον ἐξειδικευμένος, λόγος. Πρὸς τὸ παρόν, πάντως, μνημονεύομε τίς ἀκόλουθες περὶ τῆς συγκεκριμένης σχολῆς βιβλιογραφικὲς ἀναφορές: Στυλ. Ἐμμ. Λυκούδη, «Ἡ Καποδιστριακὴ Αἴγινα. Τὸ Αἰγιναιῖον Ὡδεῖον», *Κῆρυξ τῆς Αἰγίνης*, ἔτος Α', ἀριθ. φύλλου 11-12, Δεκέμβριος 1947, σσ. 4-5. Ἰωσήφ Γκρέκα, «Ἐντεχνα τραγούδια στήν πρώτη μουσικὴ σχολὴ τῆς Αἰγίνης», *Κῆρυξ τῆς Αἰγίνης*, ἔτος Γ', ἀριθ. φύλλου 39, Ἰούνιος 1949, σσ. 93-94. Χρήστου Γ. Κωνσταντινοπούλου, ὅ.π., σσ. 54-59 καί 136-137 [ἢ ὑπὸ τὸν τίτλο «Τὸ σχολεῖο μουσικῆς» σχετικὴ περικοπὴ τῶν σσ. 54-59 τοῦ ἐπιστημανθέντος βιβλίου Χρ. Γ. Κωνσταντινοπούλου, δημοσιεύεται αὐτολεξεῖ καί στὸ βιβλίον Μερκουρίου Ἀ. Καρύδη, Ἡ ἱστορία τῆς Αἰγίνης, Ἀθήνα 1979, σσ. 81-86]. Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, «Ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ σχολὴ καί τὸ πρῶτο ἐκκλησιαστικὸ σχολεῖο στήν Ἑλλάδα ἐπὶ Καποδίστρια», *Τμητικὸ Ἀφιέρωμα στὸν καθηγητὴ Ἰωάννη Ὁρ. Καλογέρου (Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς*

φιλόλως ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτη. Τοῦτο πιστοποιεῖται —ἐκτὸς τῶν ἄλλων— καὶ ἀπὸ τὴν λειτουργία στὴν νῆσο σχολῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἥδη ἀπὸ διετίας περίπου πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Καποδίστρια. Ἡ σημασία τοῦ γεγονότος γιὰ τὸ ἀρτισύστατο τότε Κράτος ἐπισημαίνεται ἀρμοδίως καὶ ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς μελετητὲς τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων ἐκείνων: «Ξενίζει τὸ γεγονός —σημειώνει χαρακτηριστικῶς ἡ καθηγήτρια Ἑλένη Κούκου— ὅτι ἐνῶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν ὑπῆρχον εἰς τὴν Αἴγινα ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα, διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν στοιχειωδῶν γραμμάτων εἰς τοὺς πολυπληθεῖς παῖδας, ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις προσεπάθει νὰ συστήσῃ μουσικὴν σχολὴν»⁷.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἰδρυση τῆς Σχολῆς συνεδέετο στενῶς μὲ τὴν παρεπιδημία στὴν Αἴγινα τοῦ περιωνύμου μουσικοδιδασκάλου Γεωργίου Ντουμανέλλη, τοῦ ἐπιλεγομένου Λεσβίου⁸. ὁ Λέσβιος εἶχε ἐφεύρει ἰδιότυπον μουσικὸ σύστημα —τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι τυχαῖον ὅτι ἀπεκλήθη προσφυῶς «Αἰγινῆτις μουσική»⁹— καὶ παρέδιδε, σὲ συνεργασία μὲ τὴν προσωρινὴν κυβέρνησις, σχετικὰ μαθήματα. Μάλιστα, στὸ φύλλο τῆς 28ης Ἀπριλίου 1828 τῆς Γενικῆς Ἐφημερίδος τῆς Ἑλλάδος —πὺ ἐξεδίδετο τότε στὴν Αἴγινα—, διεκηρύσσετο πανηγυρικῶς: «...ἡ Σ. Κυβέρνησις διώρισε τὸν κύριον Γεώργιον Λέσβιον κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος διδάσκαλον τῆς Μουσικῆς ἐνταῦθα εἰς Αἴγινα, ὅπου συνέρρῆυσε πλῆθος μαθητῶν, καὶ ἐφάνησαν καρποὶ ἐξαιρέτοι, ἐπειδὴ ἡ πρώτη τάξις τῶν μαθητῶν εἶναι ἥδη περὶ

Σχολῆς, Τμῆμα Ποιμαντικῆς), Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 170-184. Κώστα Μιχ. Σταμάτη, Αἴγινα: Ἱστορία-Πολιτισμός, τόμος δεύτερος, ἀπὸ τῆς 12 Ἰανουαρίου 1828 μέχρι σήμερα, Ἀθήνα 1998, σσ. 134-138.

7. Βλ. Ἑλένης Κούκου, ὁ.π., σ. 60.

8. Τὴν πλέον βασικὴν περὶ Γεωργίου τοῦ Λεσβίου βιβλιογραφία εἶχε ὁ γράφων τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπισημάνῃ παλαιότερα στὸ βιβλίδιο Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, Ἡ ψαλτικὴ τέχνη στὴν Αἴγινα. 1. Εὐάγγελος Χ. Μαρίνης (1890-1977), ὁ.π., σσ. 11-14, κυρίως ὑποσημειώσεις 4, 6 καὶ 7 [ἄς προστεθοῦν τώρα ἐδῶ καὶ οἱ ἀκόλουθες βιβλιογραφικὲς ἀναφορές: Θέμελη Χρυσοστόμου, μητροπολίτου Μεσσηνίας, «Ὁ Εὐβοῖας Νεόφυτος καὶ τὸ “Λέσβιον” μουσικὸν σύστημα», Ἐκκλησία ἘΒ' (1985), σσ. 70-73, 115-119. Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, Λεξικὸν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, Ἀθήνα 1995, σσ. 143-147], ὅπου —πέρα, βεβαίως, τῆς καὶ ἀνωτέρω (ὑποσημ. 6) μνημονευθείσης εἰδικῆς μονογραφίας πὺ ἐτοιμάζομε— παραπέμπεται ὁ φιλόμουσος ἀναγνώστης γιὰ περισσότερα.

9. Βλ. σχετικῶς Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, ὁ.π., σσ. 11-12, ὑποσημ. 5.

τὸ τέλος τῆς διδασκαλίας, καὶ οἱ μεταγενέστεροι αὐτῶν προβαίνουν σιν εὐκολώτατα καὶ ταχύτατα.

»Οἱ ὑποσημειούμενοι, διωρισμένοι παρὰ τῆς Σ. Κυβερνήσεως ἔφοροι τῆς ἐπωφελεστάτης ταύτης σχολῆς, καὶ βλέποντες τὴν πρόοδον τῶν μαθητῶν, κρίνομεν χρέος μας ἀπαραίτητον νὰ δημοσιεύσωμεν τὸ παρὸν προσκαλοῦντες ἅπασαν τὴν νεολαίαν εἰς τὴν ἀπόκτησιν ταύτης τῆς ἐπωφελεστάτης ἐπιστήμης, προτρέποντες ἐν ταύτῳ καὶ ὅλους τοὺς κατὰ τόπον ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους, ὥστε νὰ παρακινήσωσι τοὺς φιλομαθεῖς νέους νὰ ἔλθωσι νὰ διδαχθῶσιν ἀμισθί, καὶ τοὺς δυναμένους νὰ βοηθήσωσι παντοίτροπως πρὸς εὐτυχίαν τοῦ θεαρέστου τούτου ἐπιχειρήματος»¹⁰.

Συντόμως, ἡ σχολὴ τῆς μουσικῆς ἐνεσωματώθη στὸ ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο ποὺ ἐν τῷ μεταξύ ἰδρύθηκε στὴν Αἴγινα, μὲ πρώτους μάλιστα ἐπιστάτες τρεῖς ἐπιφανεῖς Αἰγινῆτες: τὸν ἀρχιμανδρίτη Γρηγόριο Μοῖρα, τὸν Σπυρίδωνα Μαρκέλλον καὶ τὸν Νικόλαον Χατζῆ Ἀλεξάνδρου¹¹. Σύμφωνα μὲ σχετικὸν ἔγγραφον τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, στὸ σχολεῖο οἱ μαθητὲς ἐδιδάσκοντο δωρεὰν «ἐκπαιδευόμενοι εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, εἰς τὴν σπουδὴν τῆς προγονικῆς ἡμῶν γλώσσης καὶ μελέτην τῶν ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, καὶ εἰς τὴν μουσικὴν τέχνην, πρὸς βελτίωσιν καὶ κόσμον τῶν ἡθῶν αὐτῶν»¹².

Ὁ ἴδιος ὁ Καποδίστριας ἀπέδιδε ἰδιαίτερη σημασία στὴν διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῆς Μουσικῆς. Ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ πεποίθησή του ἐπὶ τοῦ ζητήματος: «Ἡ ἐπιστημονικὴ μουσικὴ εἶναι μέρος οὐσιῶδες τῆς ἐλευθέρως ἀγωγῆς, ρυθμίζουσα καὶ ἠθοποιούσα τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις τῶν παιδῶν»¹³.

Μία σημαντικὴ παράμετρος τοῦ θέματος συνίσταται στὴν παρατήρησι

10. Βλ. Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος, ἔτους Γ', ἀριθ. 30, ἐν Αἴγινη, Σαββάτῳ 28 Ἀπριλίου 1828, σ. 126. Πρβλ. καὶ Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα – Πηγαὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Σειρὰ τρίτη, Τὰ περὶ Παιδείας, Ἡ ἐκπαιδευτικὴ προσπάθεια τῶν ἐπαναστατικῶν κυβερνήσεων καὶ ἐπὶ Καποδίστρια – Κανονισμοὶ καὶ προγράμματα – Σχολεῖα καὶ διδάσκαλοι, Μέρος πρῶτον, Ἀθῆναι 1968, σ. 163.

11. Βλ. Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, ὅ.π., σσ. 152-164. Πρβλ. καὶ Ἑλένης Κούκου, ὅ.π., σ. 61.

12. Βλ. Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, ὅ.π., σσ. 142-143. Πρβλ. καὶ Ἑλένης Κούκου, ὅ.π.

13. Βλ. Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος, ἔτους Ε', ἀριθ. 9, ἐν Αἴγινη, Τετάρτη 29 Ἰανουαρίου 1830, σ. 33. Πρβλ. Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, ὅ.π., σ. 702. Ἑλένης Κούκου, ὅ.π., σ. 88.

ὅτι τὴν Σχολή, κατὰ τὰ πρῶτα τοῦλάχιστον ἔτη λειτουργίας της, συντηροῦσε ἡ Μονὴ τῆς Χρυσολεοντίσσης, ἡ ὁποία —κατὰ τὴν ἀπόφαση τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς— ἐπλήρωνεν (ἐξ ἡμισείας, μετὰ τῆς Ἱ. Μονῆς Φανερωμένης Σαλαμῖνος) «γρόσια δύο χιλιάδας πεντακόσια, ἀριθμ. 2500, διὰ μισθὸν τοῦ διδασκάλου καὶ ἔξοδα τοῦ σχολείου»¹⁴.

γ'. Περὶ τοῦ πρώτου ἐκκλησιαστικοῦ σχολείου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος¹⁵

Ἐνα ἄλλο, αὐτὴν τὴν φορὰ, «προπύργιο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», κατὰ τὸν λόγον τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη¹⁶, τὸ μοναστήρι τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς στὸν Πόρο, συντηροῦσε ἐπίσης τὸ ἐκεῖ ἐκκλησιαστικὸ σχολεῖο: «Αἱ πρόσοδοι τῶν κτημάτων, τῆς εἰρημένης Μονῆς —ἀνεγράφετο στὸ ἰδρυτικὸ τοῦ σχολείου ψήφισμα τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1830— νὰ ἐνοι-

14. Βλ. Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, ὁ.π., σ. 117 (βλ. καὶ αὐτόθι, σσ. 118-120, 137-138, 144-145). Πρβλ. Ἑλένης Κούκου, ὁ.π., σ. 59. Ἀποστόλου Βακαλοπούλου, ὁ.π., σσ. 170-171. Γεωργίας Κουλικούρδη, «Τοπογραφικὰ τῆς νέας Αἴγινας», εἰς Ἑβδομάδα μελέτης ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ. Κείμενα ἀπὸ τὴν ἐκδήλωση τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ καὶ μορφωτικοῦ συλλόγου τῆς Αἴγινας, Αἴγινα, Αὐγούστος 1977, σ. 23.

15. Γιὰ τὸ ἐν λόγῳ ἐκπαιδευτικὸ ἴδρυμα βλ. κυρίως τὶς ἀκόλουθες μελέτες (ὅπου καὶ πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία): Κωνσταντίνου Ἱ. Δυοβουνιώτου, «Ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ ἐν τῇ Ἑλευθέρᾳ Ἑλλάδι», Ἱερὸς Σύνδεσμος, ἔτος ΙΒ', περίοδος Β, ἀριθ. 88, ἐν Ἀθήναις 1 Ἰανουαρίου 1909, σσ. 1-4 καὶ ἀριθ. 89, ἐν Ἀθήναις 15 Ἰανουαρίου 1909, σσ. 11-13. Τοῦ ἰδίου, «Ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ ἐν τῇ ἀπελευθερωθείσῃ Ἑλλάδι», ἔφημερίδα Ἡ Βραδυνή, ἔτος 10ον, ἀριθ. φύλλου 3273, Δευτέρα 12 Μαρτίου 1934, σ. 1, 3. Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, «Ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ σχολὴ καὶ τὸ πρῶτο ἐκκλησιαστικὸ σχολεῖο στὴν Ἑλλάδα ἐπὶ Καποδίστρια», ὁ.π., σσ. 184-189. Ἀννίτας Ν. Πρασσᾶ, «Τὸ ἐκκλησιαστικὸ σχολεῖο τοῦ Πόρου (1830-1832)», Πρακτικὰ τοῦ Ε' Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν (Ἄργος-Ναύπλιον, 6-10 Σεπτεμβρίου 1995), τόμος τρίτος, Νεώτερος Ἑλληνισμός, Ἀθήναι 1996-1997, σσ. 273-306. Πρβλ. καὶ Ἐμμανουήλ Ἱ. Κωνσταντινίδου, Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας θεμελιωτὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὁ.π., σσ. 11-16. Τοῦ ἰδίου, Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ του πολιτικὴ [...], ὁ.π., σσ. 58-72. Ἰωάννη Β. Τσάγκα, Ἡ ὀρησκευτικὴ ἀγωγή στὸ ἐκπαιδευτικὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια, ὁ.π., σσ. 164-180. Ἰωάννας Στ. Ρουμάνη, Τὸ Μοναστήρι τοῦ Πόρου, Πόρος 1992, σσ. 65-69.

16. Βλ. Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, Κείμενον, Εἰσαγωγή, Σημειώσεις Γιάννη Βλαχογιάννη, τόμος δεύτερος, Ἀθήναι (1947²), σ. 75 [Βιβλίον Γ' (1833-1843), κεφάλαιον δεύτερον]. Πρβλ. καὶ Ἰωάννη Β. Τσάγκα, Ἡ ὀρησκευτικὴ ἀγωγή στὸ ἐκπαιδευτικὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια, Ἀθήναι 1992, σ. 178, ὑπόσημ. 3.

κιασθῶσιν ἐπὶ δημοπρασίας διὰ πέντε χρόνους καὶ τὰ ἐκ τούτων χρήματα ν' ἀφιερωθῶσιν ἐξηρημένως εἰς συντήρησιν καὶ βελτίωσιν τοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρίου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ Ἐκκλησιαστικοῦ Σχολείου»¹⁷.

Τὰ τῆς λειτουργίας τῆς πρώτης αὐτῆς ἱερατικῆς σχολῆς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἐπελήφθη προσωπικῶς καὶ μὲ ἰδιαίτερο ζῆλο ὁ Κυβερνήτης, βάσει εἰδικοῦ σχεδίου ποῦ εἶχε προγενεστέρως ἐκπονήσει ὁ σοφολογιώτατος Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων¹⁸. Διδάσκαλοι τῆς σχολῆς ἐδιωρίσθησαν ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση οἱ Ἁγιορεῖτες Βενέδικτος Ῥῶσος — «ἀνὴρ τὴν τε θύραθεν καὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν παιδείαν πεπαιδευμένος καὶ τοὺς τρόπους χρηστὸς καὶ τὸν βίον ὀσιώτατος»¹⁹ — καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Προκόπιος Δενδρινός, ἐνῶ τὰ μαθήματα παρηκολούθησαν 15 μαθητὲς ὑπότροφοι τῆς Κυβερνήσεως. Στὰ ἀρχεῖα τῆς Ἱερᾶς Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Πόρου, ἀπόκεινται μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ὑπηρεσιακὰ ἔγγραφα, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Διοικητὴς Πόρου ἐνημέρωνε τὸν διαχειριστὴ τῶν οἰκονομικῶν τῆς Σχολῆς καὶ ἡγούμενο τῆς Μονῆς Νι-

17. Βλ. Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, ὁ.π., σ. 734. Πρβλ. Ἀποστόλου Βακαλοπούλου, ὁ.π., σ. 184. Ἀννίτας Ν. Πρασσᾶ, ὁ.π., σ. 301.

18. Βλ. σχετικῶς Ἐμμανουήλ Ἰ. Κωνσταντινίδου, «Τὸ σχέδιον ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας διὰ τοὺς Ἕλληνας τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν», *Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων. Πρακτικὰ Συνεδρίου* (Τσαριτσάνη 25 Μαΐου 1996), Ἀθῆναι 1998, σσ. 79-90. [Πρβλ. *Τὰ σφζόμενα ἐκκλησιαστικά συγγράμματα Κωνσταντίνου πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων [...]*, τόμος Α', Ἀθήνησι [...] αὐξβ', σσ. 133-224. Κωνσταντίνου Ἰ. Δουσουνιώτου, «Ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ ἐν τῇ Ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι», ὁ.π., σσ. 11-13 (= τοῦ ἰδίου, «Ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ ἐν τῇ ἀπελευθερωθεισῇ Ἑλλάδι», ὁ.π.). Ἐμμανουήλ Ἰ. Κωνσταντινίδου, *Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας θεμελιωτὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως*, ὁ.π., σσ. 7-8. Τοῦ ἰδίου, *Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ του πολιτικὴ [...]*, ὁ.π., σσ. 70-72. Ἰωάννη Β. Τσάγκα, *Ἡ ὀρησκευτικὴ ἀγωγή στὸ ἐκπαιδευτικὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια*, ὁ.π., σ. 175, ὑπόσημ. 1. Ἀννίτας Ν. Πρασσᾶ, «Τὸ ἐκκλησιαστικὸ σχολεῖο τοῦ Πόρου (1830-1832)», ὁ.π., σσ. 277 καὶ 289].

19. Βλ. *Τὰ σφζόμενα ἐκκλησιαστικά συγγράμματα Κωνσταντίνου πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων [...]*, τόμος Β', Ἀθήνησι [...] αὐξδ', σ. 69. Πρβλ. καὶ Ἐμμανουήλ Ἰ. Κωνσταντινίδου, *Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας θεμελιωτὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως*, ὁ.π., σ. 13. Ἀννίτας Ν. Πρασσᾶ, «Τὸ ἐκκλησιαστικὸ σχολεῖο τοῦ Πόρου (1830-1832)», ὁ.π., σ. 285.

κηφόρον γιὰ τὴν ὑποδοχὴν ἐκάστου τῶν ὑποτρόφων²⁰. ἀποσποῦμε τυχαίως ἓνα, χάριν τῆς ἱστορίας :

Ἄρ. 2050

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ²

Ὁ Διοικητὴς Πόρου³

Πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ Οἰκονομ(ικου) τῆς Ἐκκλησιαστικῆς) Σχολ(ῆς)
Κύριον Νικηφόρον⁴

Ὁ Κύριος Ἰωάννης Δημητρίου Καλλιμάνης κατὰ διαταγὴν τῆς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς⁵ Δημοσίου Παιδείσεως Γραμματείας ὑπ' ἄρ. 1437 εἶναι εἷς τῶν ἐκλελεγμένων ὑποτρόφων τῆς Κυβερ⁶νήσεως εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Σχολήν. Διατάσσεσαι νὰ τὸν δεχθῆς, καὶ νὰ τὸν παρουσιάσῃς¹ εἰς τοὺς διδασκάλους ὡς τοιοῦτον.-⁸

Ἐν Πόρῳ τὴν 22 Ὀκτωβρίου 1830

Ὁ Διοικητὴς Πόρου⁹

(Τ.Σ.)

Γ. Γλαράκης²¹

20. Πρόκειται γιὰ εἴκοσι δύο ἀνέκδοτα —ἐξ ὧσων, τοῦλάχιστον, γνωρίζομε— ἔγγραφα τοῦ ἔτους 1830, τὰ ὁποῖα ἐντοπίσαμε καὶ ἀντιγράψαμε στὴν Ἱερὰ Μονὴ Ζωοδόχου Πηγῆς Πόρου κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ ἔτους 1990, κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ καθηγουμένου τῆς Μονῆς, ἀρχιμανδρίτου Ἐφραίμ Στενάκη, τὸ ὁποῖον καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς εὐχαριστοῦμε θερμῶς. Σὲ προσεγὲς τεῦχος τοῦ παρόντος περιοδικοῦ θὰ δημοσιεύσωμε καὶ σχολιάσωμε ἀρμοδίως τὸ σύνολο τῶν ἐν λόγῳ ἐγγράφων.

21. Τὸ πρωτότυπον τοῦ ἐγγράφου ἀπόκειται στὴν Ἱ. Μονὴ Ζωοδόχου Πηγῆς Πόρου (ἄνευ ἰδιαίτερου ταξινομικοῦ ἢ ἄλλου γνωριστικοῦ ἀριθμοῦ). Πρόκειται γιὰ δίφυλλο (φφ. 1-2) ἔντυπο ἐπιστολόχαρτο (ἔντυπες εἶναι οἱ δύο πρῶτες ἀράδες τοῦ κειμένου), πού φέρει, καθέτως καὶ ὀριζοντίως ἀντιστοίχως, δύο πτυχώσεις. Χάρτης μετρίου πάχους, χρώματος ὑποκιτρίνου, διαστάσεων 32,3×22,5 ἑκατοστῶν. Μελάνη καφετιᾶς ἀποχρώσεως. Διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάστασι. Τὸ κείμενον ἔχει γραφῆ στὸ φ. 1γ (οἱ ὑπόλοιπες σελίδες εἶναι ἄγραφες), μὲ εὐανάγνωστη γραφῆ. Ἡ ὑπογραφή στὸ τέλος τοῦ ἐγγράφου αὐτόγραφή τοῦ Διοικητοῦ Πόρου καὶ πρὸ αὐτῆς ἡ λειψοειδὴς σφραγίδα του, φέρουσα στὸ κέντρο τὴν (ἐν μέσῳ δαφνῶν) μορφήν τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς καὶ γύρωθεν αὐτῆς ἀναγεγραμμένα τὰ ἐξῆς: «ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΠΟΡΟΥ». Τὸ δίφυλλο ἔχει διπλωθῆ σὲ γράμμα, μὲ προμετωπίδα τὸ μέσον τοῦ φ. 2ν, ὅπου (ἀπὸ τὸν ἴδιον γραφέα καὶ μὲ τὴν ἴδιαν μελάνην) ἡ ἀναγραφή: «Ἄρ. 3050² Πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ Οἴκου. τῆς Ἐκκλ. Σχολῆς Κύριον Νικηφόρον³ Ἐνταῦθα». Στὴν κάτω ἀριστερὰ γωνία τῆς προμετωπίδος ἀναγράφεται ἐπίσης: «Διοικητ. Πόρ.», ἐνῶ στὸ μέσον τῆς ἄλλης ὀψεως αὐτῆς ἐτέθη ἡ περιγραφεῖσα ἀνωτέρω σφραγίδα τοῦ Διοικητοῦ Πόρου.

Ὁ Καποδίστριας —περὶ τοῦ ὁποίου ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κυρὸς Χρυσόστομος Παπαδόπουλος παρετήρησε πὼς «ὅ,τι κατ' ἐξοχὴν ἐχαρακτήριζε [αὐτόν] ἦτο ἡ πεφωτισμένη πίστις εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἡ ἀκλόνητος αὐτοῦ εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἀφοσίωσις»²² — φρονοῦσε ὅτι «ἡ ἴδρυσις ἐκκλησιαστικοῦ σχολείου διὰ τὴν βελτίωσιν τοῦ κλήρου εἶναι τὰ πρῶτα θεμέλια διὰ τὴν ἠθικὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ ἔθνους»²³. «Ἀρχὴν τοῦ θείου ἔργου ποιούμενοι —ἔγραφε ὁ ἴδιος πρὸς τοὺς διδασκάλους τῆς σχολῆς κατὰ τὴν 9ην Νοεμβρίου 1830—, ὡς εἰκός, τοῦ Θεοῦ εὐχόμεθα μεθ' ὑμῶν νὰ ἴδωμεν ἀξίους καρποὺς τῶν πνευματικῶν σας κόπων, τῶν προσπαθειῶν τῆς Κυβερνήσεως, καὶ τῶν προσδοκιῶν τοῦ ἔθνους»²⁴.

Οἱ ὄραματισμοὶ του, δυστυχῶς, διεκόπησαν ἀδοκῆτως, κατόπιν τῆς ἐπισυμβάσης δολοφονίας του, καὶ τὸ Ἔθνος προσδοκᾷ ἀκόμη τοὺς καρποὺς τῶν ὀτρηνῶν του πόνων...

δ'. Ἀντὶ ἐπιλόγου

Πρὸ εἰκοσαετίας περίπου, Ἕλλην καθηγητὴς ἀμερικανικοῦ πανεπιστημίου καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, διετύπωνε σὲ ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα τὸ ἐπόμενο —παρεμφερές πρὸς τὶς ἐν προοιμίῳ ἐπισημάνσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη— ἀγωνιῶδες ἐρώτημα: «Ποιά σχέση ἔχει ἡ διαγραφὴ καὶ ἡ προοπτικὴ τῆς ἐποχῆς μας μετὰ τὸ χρέος καὶ τὴν ἀποστολὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ σήμερα; Ποιά σχέση μπορεῖ νά'χουν οἱ ἐξοπλισμοί, οἱ πολεμικὲς δαπάνες, ἡ πείνα καὶ ὁ θάνατος τῶν φτωχῶν καὶ τῶν ἀπόκληρων τῆς Γῆς, ἡ χρεωκοπία τῆς “σημαντικῆς” τῶν γλωσσ-

22. Βλ. Χρυσοστόμου Ἀ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμος πρῶτος, Ἰδρυσις καὶ ὀργάνωσις τῆς αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθῆναις 1920, σ. 33. Πρβλ. καὶ Ἰ. Κωνσταντινίδου, ὁ.π., σ. 5.

23. Πρβλ. Ἐμμανουὴλ Κωνσταντινίδου, Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ του πολιτικὴ, ὁ.π., σ. 66.

24. Βλ. Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος, ἔτους Ε', ἀριθ. 90, ἐν Ναυπλίῳ, Σαββάτῳ 15 Νοεμβρίου, σ. 423. Πρβλ. Κωνσταντίνου Ἰ. Δυοβουνιώτου, «Ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ ἐν τῇ Ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι», ὁ.π., σ. 4 (= τοῦ ἰδίου, «Ἡ πρώτη ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ ἐν τῇ ἀπελευθερωθείσῃ Ἑλλάδι», ὁ.π.). Ἐμμ. Κωνσταντινίδου, ὁ.π., σσ. 64-65.

σικῶν συμβόλων, οἱ κρίσεις ὄλων τῶν εἰδῶν πού μᾶς ἀπειλοῦν; Ἡ ἀπάντηση —συνεπλήρωνε ὁ ἴδιος— εἶναι εὐθεῖα καὶ κατηγορηματική: Ἡ ἀποστολή τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦταν καὶ παραμένει πάντα ἀποστολή πνεύματος. Πνεύματος γαλουχημένου μὲ ἀκέραιο ἀνθρωπισμό, πνεύματος οἰκουμενικοῦ. Ὁ Ἑλληνικός Λόγος, ὁ Ἑλληνικός Μῦθος, ὁ στοχασμός, ἡ Ποίηση, ἡ Τέχνη, ἡ Ἑλληνική Πράξις ὅλες της τίς μορφές ἦταν καὶ παραμένει ἐνσάρκωση μιᾶς μυστικῆς ἐντολῆς χρέους πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν τραγική του μοῖρα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, τὸ ἀληθινὸ μήνυμα τῆς Ἀγάπης, τὸ βαθύτερο βίωμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶναι ἡ “Ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον”, ὁ “Σταυρός”, ὁ Γολγοθᾶς τῆς θυσίας γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος»²⁵.

Πρέπει νὰ καταστῆ σαφές ὅτι ὁ Ἕλληνας λόγος, ὅπως διαχρονικῶς διακονήθηκε ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησία καὶ ἀρμοδίως πάλι ἐπενδύθηκε ἀπὸ τὴν τέλεια ἔκφραση τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς, τὴν ψαλτική τέχνη, ὥστε νὰ περάσει σταδιακῶς ἀπὸ τὰ χεῖλη στὶς καρδιές ὄλων τῶν Ὁρθόδοξων Χριστιανῶν, ἀποτελεῖ τὸ κύριο ἐφόδιο τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν μέσῳ ποικιλῶν «λαῶν, φυλῶν καὶ γλωσσῶν»²⁶ σύγχρονη πορεία του, ὅχι μόνον πρὸς τὴν Εὐρώπη, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν Οἰκουμένη συλλήβδην.

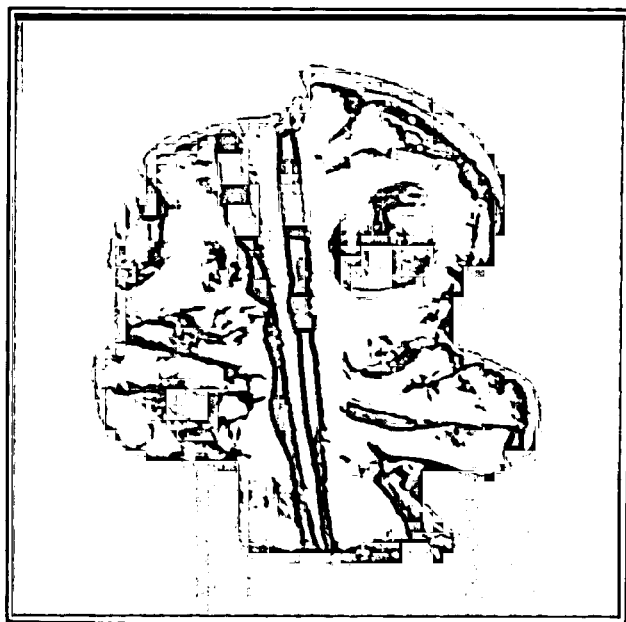
Ἐνδεχομένως ἐπέτειοι ὡς ἡ σημερινὴ ἀποτρέπουν —ἂν δὲν ἀποδιώχνουν παντελῶς— παρομοίους συλλογισμούς. Ἐνδεχομένως ἡ ἀπλὴ καὶ ἀβασάνιστη ἀνάμνηση κλεῶν προγονικῶν θωπεύει γλυκύτερα τίς ἀκοές μας καὶ ἀποτάσσει εὐκολώτερα τὸ παράλληλο χρέος μας γιὰ περαιτέρω συνέχιση καὶ ὀλοκλήρωση τοῦ ἔργου πού ἐκεῖνοι πρῶτοι ἐθεμελίωσαν. Πάντως, Δαβὶδ ὁ ψαλτωδός —τὸν ὁποῖον ὁ ἱερός Χρυσόστομος προσομοιάζει μὲ «μεγάλην κιθάραν, τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τῆς οἰκουμένης,

25. Πρβλ. Κώστα Σαρδελῆ, *Ἡ Ῥωμισύνη καὶ ὁ Φῶτης Κόντογλου*, Ἀθήναι (1982), σσ. 84-85 [τὸ παράθεμα ἀπὸ τὴν ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἡ ἀποστολή καὶ τὸ χρέος τοῦ Ἑλληνισμοῦ» ἐπιφυλλίδα τοῦ Εὐσταθίου Λ. Μπουροδήμου στὴν ἐφημερίδα *Ἡ Καθημερινή* (στὸ ἐπισημανθὲν βιβλίο του ὁ Κ. Σαρδελῆς παραπέμπει ἐσφαλμένως στὸ φύλλο τῆς 27ης Ἰανουαρίου 1979· ἀναζητήσαμε τὴν ἐπιφυλλίδα στὰ φύλλα τῶν μηνῶν Ἰανουαρίου καὶ Φεβρουαρίου, τῶν ἐτῶν 1979 καὶ 1980, χωρὶς ὅμως ἐπιτυχία)].

26. Πρβλ. τὸ δεύτερο τροπάριο (*Νόμου τῶν φύσεων δίχα ξένων ἠκούετο...*) τῆς θ' ὠδῆς τοῦ πρώτου κανόνος τῆς ἑορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς.

ὡσπερ νευράς τινας, εἰς μίαν ἐξομολογίαν ἀνακρουομένην»²⁷ — κανοναρχοῦσε πρὸ πολλῶν ἐτῶν τὴν εὐθύνη μας καὶ θὰ ἦτο ὄντως λυσιτελές νὰ τείνωμε «εὐήκοον οὖς» στὸ κανονάρχημά του :

«Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖή ἡ δεξιὰ μου·
κολληθεῖή ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μή σου μνησθῶ»²⁸.

27. Βλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ τῆς μετανοίας, καὶ εἰς τὸ ἀνάγνωσμα περὶ τῆς τοῦ Οὐρίου», P.G. 64, 13 [νόθο ἔργο].

28. Ψάλμ. ρλς', 5-6.